

Türk Devletleri Ve Enerji Krizinin Yansımaları

Turkic States and Reflections of the Energy Crisis

İbrahim Bora Oran*

* Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Esenyurt Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Lojistik Yönetimi Bölümü, İstanbul-Türkiye,

Orcid Id: 0000-0002-0274-0921

Sorumlu Yazar / Corresponding Author:
Dr. Öğretim Üyesi İbrahim Bora Oran, İstanbul Esenyurt Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Lojistik Yönetimi Bölümü, İstanbul-Türkiye

E-posta / E-mail:
ibrahimoran@esenyurt.edu.tr

Geliş Tarihi / Received Date:
2 Şubat 2024

Kabul Tarihi / Accepted Date:
27 Aralık 2024

Araştırma Makalesi / Research Article

Atf / Citation:
İbrahim Bora Oran, "Enerji Güvenliği Bağlamında Türkmenistan Enerji Diplomasisi", *Türk Dünyası Araştırmaları* 137, Sayı 271, (2025): 115-138.

doi: 10.55773/tda.1430552

Bu makale Creative Commons BY-NC-SA 2.0 tarafından lisanslanmıştır. / This article is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0.

Öz

Dünyada milyonlarca yıldan beri insanların yaşam standartlarını iyileştirmek için ya da ülkelerinde yaşanan krizlerden dolayı enerji kaynaklarının önemi devam etmektedir. Enerji doğal kaynaklarına sahip olan ülkeler, ihtiyaç duyan ülkelere yapılan enerji anlaşmalarıyla enerji kaynağı vermektedir. Avrupa Birliği'ne bağlı ülkeler enerjide dışa bağımlı olan ülkeler arasındadır. Enerji kaynağı araştırmalarında, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nden (SSCB) ayrılan Türk devletlerine yönelik çalışmalar oldukça kısıtlı olmakla birlikte, 2022 yılında Rusya Federasyonu ve Ukrayna savaşı sonrası ortaya çıkan enerji krizi nedeniyle kapsamlı çalışmalar yapılmaya başlamıştır. Türk devletlerinin genel durumuyla ilgili detaylı araştırmalar çok fazla olmadığı gibi literatürdeki güncel verilerin eksikliği gidermek için hazırlanan bu çalışmada, Türklerin enerji kaynağı düzeyi, ekonomik katılımları, enerji kaynağı üretim ve tüketimlerinin düzeyi gibi konular üzerinden analiz yapılarak SSCB'den ayrılan Türk devletlerinin enerji potansiyeline ilişkin genel bir perspektifin sunulması amaçlanmıştır. Ülkeler arasında oluşturulan iş birliği çerçevesinde planlanan politikalara açıklık getirilmesi hedeflenmiştir. Betimleme yöntemi ile Türk devletlerinin enerji kaynaklarının gücüne yönelik güncel değerlendirmelerden elde edilen görüşler olarak, dünyada enerji kaynağı ihtiyacının karşılanması konusunda Türk devletlerinin diğer enerji üreticisi olan ülkelerle karşılaştırıldığında olumlu bir durumda olduğu ancak kurulan iş birliği ile diğer konularda gelişmelerinin yükselleceği beklentisi olduğu belirtilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Devletleri, Enerji Krizi, Türk Devletleri Teşkilatı (TDT)

Abstract

The importance of energy resources has continued for millions of years in the world to improve people's living standards or due to crises in their countries. Countries with natural energy resources provide energy resources to countries in need through energy agreements. Countries

belonging to the European Union are among the countries that are dependent on foreign energy. Although studies on the Turkic states that left the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) are quite limited in energy resource research, comprehensive studies have begun to be carried out due to the energy crisis that emerged after the war between the Russian Federation and Ukraine in 2022. Due to the lack of detailed studies on the Turkic states, this study aims to fill that gap. It presents a general perspective on the energy potential of the Turkic states. The study analyzes the level of their energy resources, economic participation, and energy resource production and consumption. It aims to clarify the policies planned within the cooperation framework between countries. The current evaluations use a descriptive method to assess the energy resources of the Turkic States. The opinions show that Turkic states are in a favorable position compared to other energy-producing countries in meeting global energy needs. However, it is expected that their development in other areas will improve with established cooperation.

Keywords: Turkic States, Energy Crisis, Turkic States Organization (TSO)

Giriş

Dünyada Türk devleti veya Türk Cumhuriyeti olarak bilinen yedi ülke bulunmaktadır ve bu ülkelerin beşi Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (SSCB)'nin dağılmasıyla bağımsız cumhuriyet olan devletlerdir. SSCB henüz dağılmadan önce, Rusya Federasyonu (Rusya), Ukrayna ve Beyaz Rusya ile birlikte Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) uluslararası örgütünü kurmuş-tur ve Almatı protokolünden beş gün sonra da SSCB resmen dağılmıştır. BDT'nin kuruluş antlaşması Ocak 1993'te imzalanmıştır ve üye ülkeler olan Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan bağımsız devletler olarak kabul edilmiştir. Bu devletler ile Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) yedi Türk devletini oluşturmaktadır. SSCB'den ayrılan Türk devletlerinin ekonomik özellikleri, literatürde genel olarak Hazar Denizi etrafındaki ülkeleri kapsayan Hazar bölgesi ülkeleri kapsamında incelenmektedir. Bunun en önemli nedenleri; tarihsel olarak Hazar Havzası'nın, Türkistan, İran, Kafkaslar ve Volga bölgesinin üretim ve ticaret kültürlerinin merkezinde bulunması ve coğrafi olarak Doğu ülkeleri ile Avrupa'yı birbirine bağlayan İpek Yolu üzerinde yer almasıdır. Bu ülkelerin ekonomileri üzerinde Hazar Denizi'nin rolü önemlidir, çünkü Hazar Denizi kıyı ülkeleri olarak, Rusya, Azerbaycan, İran, Türkmenistan ve Kazakistan, önemli oranda mevcut enerji kaynaklarına sahip olan ülkelerdir. Hazar bölgesinde bulunan ülkeler arasında özellikle Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın gelirleri ve ihracatlarının önemli bir kısmı sahip oldukları doğal kaynaklar arasında en değerli olan petrol ve doğal gaz dayanmaktadır. Hazar bölgesi ekonomileri de bu enerji kaynağı varlıklarına bağımlıdır.

Günümüzdeki enerji krizi ortamında ve geleceğin enerji ihtiyaçları için Hazar'ın kıyı ülkelerinin önemi kabul edilmektedir. Bölgedeki ülkelerin güncel enerji ihtiyaçlarını karşılamakta ve gelecekte enerji güvenliği konusunda önemli rolü olabileceği vurgulanmaktadır. Bölgede yer alan Türk devletleri potansiyel bir petrol ve doğal gaz rezervi olarak görülmektedir. Kazakistan dünyanın coğrafi yüzölçümü olarak dokuzuncu büyük ülkesi olarak hidrokarbon ve değerli madenler bakımından zengin bir ülkedir. Azerbaycan

Güney Kafkasya'nın en büyük devleti olarak yine önemli bir hidrokarbon zenginidir. Bu bakımdan Türkmenistan da dünya doğalgaz rezervlerinde ön sıralarda bulunmaktadır. Özbekistan; Türkistan'da en büyük nüfusa sahiptir ve önemli doğalgaz rezervlerine sahiptir. Kırgızistan'ın ise jeopolitik konumu nedeniyle küresel enerji güvenliği üzerindeki önemli bir geçiş noktasıdır. 2022 yılı şubat ayında Rusya tarafından Ukrayna'ya başlatılan ve halen devam eden çatışmaya tepki olarak Batılı ülkelerin Rusya'ya uyguladığı yaptırımlara karşılık Rusya'nın başlattığı enerji kısıtlamasının etkisiyle ortaya çıkan enerji krizi, küresel ekonomi üzerinde olumsuz sonuçlara doğurmuştur. Yükselen enerji fiyatlarına bağlı olarak artan ürün fiyatları ve enerji talebinin karşılanamamasına bağlı olarak yaşanan enerji yoksunluğu, enerjide dışa bağımlılığın sonuçlarını açıkça ortaya koymaktadır.

Pek çok hususta olduğu gibi enerji iş birliği bağlamında da Türkiye ile diğer Türk devletleri arasındaki ilişkilerin önemi artmaktadır. Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), üye ülkeler olarak Kazakistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkiye tarafından Kasım 2022'de resmi olarak kabul ve ilan edilmiştir. KKTC, Türkmenistan ve Macaristan gözlemci ülke olarak katılmışlardır. Bölgesel düzeydeki ilişkilerin geliştirilmesinde TDT'nin önemini artıran nedenlerin başında, Türk devletlerinin sahip oldukları enerji kaynakları ve Türkiye'nin yükselen siyasi ve ekonomik gücünün birleştirilmesi amacı bulunmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada, Türk devletlerine ait doğal kaynaklar değerlendirilirken, Türkiye ve diğer Türk devletlerinin enerji ekonomisinin analizi yapılmıştır ve geleceğe dair çözümler üretilmesi hedeflenmiştir.

Çalışmanın konusu; Türk devletlerinin bağımsızlığıyla başlayan sürecin ardından doğal enerji kaynaklarının önemi, küresel ekonomik koşullar altında artarak devam etmesi ve bu süreçte Türklerin ekonomik gücünü geliştirerek varlığını sürdürmesi gerektiği hakkındadır. Çalışma, Türk devletlerinin enerji kaynaklarının kullanımının şekillenmesi, küresel ekonomiye ne düzeyde uyum sağladığı ve ülkeler arasında iş birliği oluşturulmasının önemine değinmektedir.

Çalışmanın problemi; Türk devletlerinin diğer ülkeler arasında ilişkilerin enerji boyutunda tanımlanması açısından, bağımsızlıklarından günümüze siyasi, ekonomik ve toplumsal olarak nasıl bir değişiklik yaşandığı sorusuna cevap aramaktır.

Çalışmanın amacı, Türkiye ile diğer Türk devletleri arasında imzalanan iş birliği anlaşmalarının kaynağındaki nedenlerin ortaya konması ve iş birliği ilişkisinin bugün ve gelecekteki etkilerinin incelenmesidir. Ülkelerin benzer kültürlü ve toplumsal yapısıyla ekonomik faaliyetlere katılımı, dünyanın enerji gücüne katılım oranlarının belirlenmesi ve geliştirilmesi için gereken politikalar tespit edilmiştir.

Çalışmanın yöntemi olarak; Betimleyici yöntem ile ve enerji kaynaklarının analizinden hareketle yorumlama ve bilimsel bilgi üretilerek, literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır. Çalışmaya, Türkiye'nin diğer Türk devletleri ile dış ticaretinin gelişimi, dünyada farklı bölgelere göre enerji tüketimi

ve üretiminin düzeylerindeki değişim eklenerek Türkiye ve dünya ekonomisindeki etkinlik belirlenmeye çalışılmıştır. Toplam enerji üretimi ve tüketimi, 2017 ve 2021 yılları arasındaki dönem itibariyle incelenirken, Türk devletleri ile birlikte Çin, Rusya, Hindistan gibi Asya ülkeleri ve Almanya, Hollanda gibi Avrupa ülkelerinin verileri karşılaştırılmıştır. Ülkelerin dünya ortalaması üzerindeki etkilerinin belirlenmesi hedeflenmiştir.

1. Teorik Çerçeve

Türk devletleri arasında Türkmenistan, Azerbaycan ve Kazakistan'da petrol ve doğalgaz kaynakları olarak önemli rezervler bulunmaktadır. Özbekistan da diğer ülkelere kıyasla daha düşük düzeyde olsa da önemli miktarda hidrokarbon kaynağına sahiptir. Kırgızistan ise, dağlık bir coğrafi yapıya sahip olduğu için hidrokarbon kaynakları bulunmamakla birlikte dünyanın hidroelektrik potansiyeline sahip ülkeleri arasında önde gelmektedir. Türkiye'nin diğer Türk devletleri ile enerji iş birliği geliştirmeyi istemesinin önemli nedenleri arasında, Türk devletlerinin Avrupa enerji piyasalarına erişmesinde yarar sağlayacak jeolojik, politik ve ekonomik özelliklere sahip bir ülke konumunda olmasıdır. Çünkü Türkiye, bulunduğu coğrafi konum itibariyle doğusunda ve güneyinde yer alan enerji üreticileri ile Avrupa'nın enerji talebi yüksek ülkeleri arasında önemli bir enerji merkezi ve bölgesel güç olmaktadır.

Türkiye, doğu ve batı ekseninde enerji koridorunun merkezi olarak konumlanmaktadır. Diğer yandan ihracat ağırlıklı endüstriyel gelişme politikalarının etkisiyle Türk devletlerinin enerji kaynaklarını ithal edebilecek bir piyasa olma özelliğine sahiptir.

Türkiye'nin endüstriyel üretim kapasitesini artırmaya yönelik daha fazla enerji kaynağına ihtiyaç duyması ile birlikte Türkistan'daki ve Kafkasya'daki diğer Türk devletlerinin Türkiye'nin enerji talebini karşılayabilecek güvenilir kaynaklar olması önemli etkenlerdir¹.

Kömür, doğalgaz ve petrol kaynaklarına sahip olan Kazakistan ile kömür ve doğalgaz zengini olan Özbekistan ve hidro-enerji kaynakları zengini olan Kırgızistan varsıl kaynaklara sahiptir. Aynı zamanda, Rusya, Beyaz Rusya, Ukrayna, Ermenistan ve Avrupa Birliği'nde toplam nüfus azalmaktayken Türk devletlerinde nüfus artışının sürmesi nedeniyle Türkiye ve diğer Türk devletlerinin toplam nüfusunun 165 milyona ulaşması avantaj olarak değerlendirilebilir. Çünkü artan genç ve dinamik insan kaynağına sahip olmak ekonomik açıdan Türk devletlerinin kalkınmasına katkısı olacağı beklenmektedir. Artan iş birliğini hedefleyen Türk devletleri refahın yayılmasını hedeflerken Türkiye'nin desteğiyle artan yatırımların Azerbaycan ile olduğu gibi karşılıklı geliştirilmesi de önemlidir².

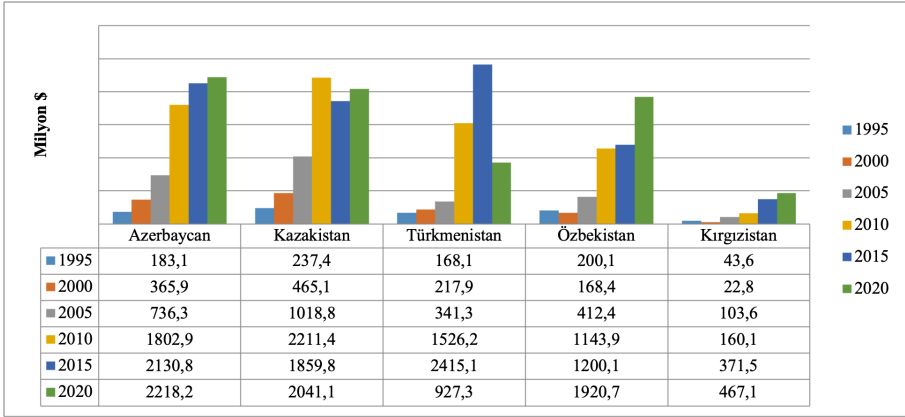
Türkiye'nin diğer Türk devletleri ile yapılan dış ticaret düzeyleri 1995 ve

¹ Oktay F. Tanrısever, "Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile İlişkilerinde Enerji Boyutu," *Kriter Dergisi* 6, sayı 62 (Kasım 2021).

² Deniz İstikbal, "Türk Dünyasında Ekonomik İş Birliği," *Kriter Dergisi* 6, sayı 62 (Kasım 2021).

2020 yılları arasındaki dönem itibariyle incelendiğinde, en yüksek miktarda dış ticaretin Azerbaycan ile olduğu ve buna karşılık en düşük dış ticaret miktarının Kırgızistan ve Özbekistan ile gerçekleştiği görülmektedir (Grafik 1).

Grafik 1. Türkiye'nin Türk Devletleri ile Dış Ticareti

Kaynak: TÜİK³, 2023. (Milyon \$)

SSCB'nin dağılmasının ardından Türk devletleri arasında ilişkiler farklı gelişmeye başlamıştır. Anılan ilişkilerin kurumsal düzeyde gelişmesinde önemli dönemeçlerden biri de Nahçıvan Anlaşması ile 3 Ekim 2009 tarihinde Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye arasında Türk Keneşi'nin (Türk Konseyi) kurulmasıdır. 2021 yılı kasım ayında İstanbul'da düzenlenen 8. zirvede yapılan anlaşma kurumsallaşma derinleştirilmiş ve "Türk Devletleri Teşkilatı" oluşturulmuştur. Yapılan anlaşmanın ardından yayınlanan bildiriye, başta ekonomi ve güvenlik olmak üzere; eğitim, sağlık, uluslararası ilişkiler, teknolojik iş birliği gibi birçok alanda projeler 121 madde halinde belirlenmiştir.

Bildiriye, Türk devletlerinin bağımsızlık güçlerinin desteklenmesi, sosyal ve ekonomik gelişmelerinin artırılması ve bölge jeopolitiği üzerinde etkinliklerinin sürdürülebilirliği konusunda TDT'nin önemi vurgulanmaktadır. TDT üye ülkelerin bölgesel ve uluslararası alanlarda ilişkilerin geliştirilmesine yönelik iş birliği kapsamında ortak tutum gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Üye ülkeler tarafından, ortak çıkar sağlanacağı belirlenen birçok alanda "2022-2026 Türk Devletleri Teşkilatı Stratejik Yol Haritası" hazırlanmasına karar verilmiştir. Bildiriye ayrıca üye devletler tarafından jeopolitik önemi nedeniyle "Hazar Geçişli Doğu-Batı Koridoru" oluşturulmasına yönelik hedefleri belirlenmiştir. Türk devletlerini bağlayacak olan "Zengezur Koridoru"nun uluslararası önemi, doğu ile batı arasında geçiş amacıyla önemli bir

³ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), "Türkiye ve diğer Türk Devletlerinin Dış Ticaret Düzeyleri," Erişim tarihi: 11.11. 2023. <https://www.tuik.gov.tr>.

alternatif olarak kullanılması ve bunun Süveyş Kanalı'ndan daha düşük maliyet yaratması gibi nedenler vurgulanmaktadır.⁴

Türk devletleri arasında iş birliğinin geliştirilmesi, ekonomik ve ticari ilişkilerin güçlendirilmesi ve uluslararası siyaset ortamında iş birliği oluşturulması, dünya düzeninin değişmekte olduğu bir süreçte TDT'nin öncelikli görevi olarak görülmektedir. Teşkilata üye ve gözlemci olan ülkelerin hedefi, hem siyasi ortaklık çerçevesinde ekonomik olarak ülkelerin zengin potansiyeli ve avantajlarından ortak bir yarar sağlamak, hem de bölgede istikrarı güveneye almaktır. Örneğin Rusya-Ukrayna çatışması, SSCB'nin dağılmasından sonra bölgede yaşanan en büyük uluslararası sorunlardandır. Ayrıca, Covid-19 pandemisinin yarattığı ekonomik krizi derinleştiren bu savaş sürecinde, TDT üye ülkeleri Rusya ve Ukrayna arasında barışın tesisi edilmesi gerektiğini sıklıkla dile getirmektedir. Özellikle Türkiye'nin bu konuda aktif politika üretmeye çalışmaktadır.⁵

Ukrayna'da yaşanan çatışma Rusya ve Avrupa arasında karşılıklı yaptırımlar ve bundan doğan ekonomi ve güvenlik sorunları Türk devletlerini de etkilemektedir. Rusya'ya uygulanan ekonomik yaptırımlara Rusya'nın enerji merkezli politikalar ve uygulamalarla cevap vermesi özellikle Rusya'ya enerji açısından bağımlı olan devletlerin ekonomilerini etkilemektedir. Bu süreçte, savaştan kaynaklanan ve küreselleşen kriz ortamında, Türkiye tarafından Rusya ile anlaşarak kurulan bir tahıl koridoru ile birlikte enerji kaynaklarının birlikte taşınmasının sağlanması bölgede önemli gelişmeler olarak görülmektedir. Bu gelişmelerin Rusya'ya yararları olarak, Batılı ülkelerin yaptırımları nedeniyle izole olmaktan kurtulmanın ve kriz sürecinden en az zararla çıkmanın yolu olarak Türkiye'nin olumlu etkisi olduğu gösterilmektedir.⁶

2. Literatür Taraması

Küresel gelişmeler perspektifinde Türk devletleri arasında karşılıklı yatırımların teşvik edilmesi ve yatırım ortamının iyileştirilmesi ile ticaretin artırılması ve buna bağlı olan ulaştırma ve lojistik alanlarındaki sorunların çözümlenmesine yönelik görüşmeler sürdürülmekte, paneller düzenlenmekte ve anlaşmalar yapılmaktadır. Türkiye, Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan'dan katılan ülke yöneticileri ve çok sayıda firmaların da yer aldığı yaklaşık binden fazla ikili iş görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte Türk devletleri iş birliği kapsamında öneriler açıklanmakta ve önemli konulara dikkat çekilmektedir. Bu açıklamaların ülkeler arasındaki iş birliğinin geliştirilmesi amacını en iyi açıkladığı varsayımıyla gözden geçirdiğimizde hedeflenen

⁴ İlyas Topsakal; Alperen Kürşad Zengin, "Türk Devletleri Teşkilatı: Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Çıktılar," *Kriter Dergisi* 6, sayı 63 (Aralık 2021).

⁵ Ömer Kocaman, "Türk Devletleri Teşkilatı: Stratejik Bir Bakış," *Kriter Dergisi* 7, sayı 73 (Kasım 2022).

⁶ Alperen Kürşad Zengin; İlyas Topsakal, "Orta Asya'da Rusya Etkisi: Değişen Dinamikler ve Türkiye," *Kriter Dergisi* 7, sayı 73 (Kasım 2022).

alanlarda başarılı olunması sayesinde Türk devletlerinin dünyanın yükselen gücü olma amacındaki koşulların sağlanacağı gerçeği gözlemlenmektedir. Örneğin, Kazakistan ve Türkiye arasında Bakanlar tarafından “Türkiye-Kazakistan Sınır Ötesi Merkezlerde İş birliği Mutabakat Zaptı” imzalanmıştır. Türk devletleri olarak mal ve hizmet ticaretini geliştirmek, ticaretin önündeki engelleri kaldırmak, ticareti daha serbestleştirerek iş birliğini geliştirmek üzere anlaşmışlardır. Türk devletlerinin iş birliği konusunda açıklanan yapıcı öneriler ve eleştirel açıklamalar da yapılmaktadır. Buna benzer görüş ve önerilere göz atacak olursak;

Türk devletleri arasında özellikle e-ticaret olmak üzere aynı zamanda hizmet ticareti alanında iş birliğinin güçlendirilmesi ve gerekli olan yasal altyapının oluşturulmasına yönelik karar alınmıştır. Sadece kara yoluyla değil aynı zamanda demir yolunda da iş birliğini güçlendirebilecek mevcut alanlar arasında Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu olanağının geliştirilmesi kararlaştırılmıştır.

Türkistan’daki Türk devletlerinin birbirini tamamlayan ekonomiler olduğunu belirten Amangeldiyev, aralarında kurulan iş birliğinin temelinde ortak tarihin bulunduğunu ifade etmektedir.⁷ Özellikle, gelişmiş ülkelerden geri kalmamak konusunda bazı özel ekonomik şartların oluşturulması gerektiğini belirterek, Kırgız Cumhuriyeti’nin ekonomik önceliklerini ortak çaba ile yükseltmek için Türk Konseyi üye ülkeleri arasında var olan potansiyel iş birliğini gücünü kullanmanın önemini vurgulamaktadır. Öncelikle, enerji, gıda, madencilik gibi önemli sektörlerde büyüme imkanları olduğuna dikkat çekerek, ortak teknik parametrelerin ve ulaştırma alt yapısının geliştirilmesinin ticari ilişkilere çok büyük katkıda bulunacağını işaret etmektedir. Kırgızistan’ın yeni nakil koridorlarının gelişmesine destek verildiğini ve ekonomik potansiyelin böylelikle arttırılacağını ifade eden Amangeldiyev, enerjide tek tip uyumlu politika uygulanması, hidro-enerji konusunda iş birliği yapılması ve Türkistan’daki kıt su kaynaklarının çözümüne katkıda bulunulması gerektiğini önermektedir. Cabbarov, üye ülkeler arasında ticari ilişkilerin güçlendirilmesi ve küresel ekonomik trendlere ulaşılması sayesinde, ticaret, yatırım ve yeşil enerji ile iklim değişikliği konularında önemli gelişmelerin elde edilmesinin de kolaylaşacağını belirterek, Türk dili konuşan ülkelerde çok taraflı iş birliklerinin geliştirilmesi gerektiğini öngörmektedir.⁸

Irgaliyev ise, Türk Konseyi ülkeleri ile Kazakistan arasındaki işbirliği kapsamında, ticari ilişkilerin geliştirilmesi, ekonomik faaliyetlerin, yaşam standartlarının yükseltilmesinin ülkeler arasındaki verimli etkileşimi yarata-

⁷ DEİK, “Kırgız Cumhuriyeti Ekonomi ve Ticaret Bakanı Daniyar Amalgeldiyev Açıklaması,” Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomi ve Ticaret Konferansı Sonuç Raporu, 11.11. 2021, İstanbul, Erişim tarihi:12.11.2023. <https://www.deik.org.tr/uploads/turkic-sonuc-raporu-11-kasim-2021-1.pdf>.

⁸ DEİK, “Azerbaycan Ekonomi Bakanı Mikayıl Cabbarov Açıklaması,” Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomi ve Ticaret Konferansı Sonuç Raporu, 11.11. 2021, İstanbul, Erişim tarihi:12.11.2023. <https://www.deik.org.tr/uploads/turkic-sonuc-raporu-11-kasim-2021-1.pdf>.

çağını belirtmektedir.⁹ 12 yılda Türk Konseyi'nin yatırım, ticaret, ulaştırma, girişim, turizm ve diğer ekonomik konuların ele alındığı önemli bir platform haline geldiğini belirterek, bölgenin 150 milyondan fazla nüfusu, 4 milyon metrekare büyüklüğünde bir alandan oluşan çok büyük bir pazar olduğunu ve bu alanda gelişmiş bir nakliyat ağı olduğunu hatırlatmaktadır. Ayrıca, Kazakistan'ın Türk devletlerinden altı binden fazla şirkete ev sahipliği yaptığını, yabancı yatırımlar için iş dünyasına çok önemli çözümler koyduklarını ve önemli vergi kolaylıkları sağlandığını vurgulamaktadır.

Özbekistan'da Türk Konseyi'ne üye ülkelerden yeni kurulan şirket sayılarının 5 katına yükseltildiği ve ülkeler arasında yapılan ticaret cirosunun iki katına çıktığını belirten Umurzakov ise, göstergelerin aslında iyi olduğunu ve daha da arttırılabilecek potansiyelin bulunduğuna dikkat çekmektedir.¹⁰ Örneğin, pandemi sürecinde yaşanan fiziksel kısıntılara rağmen çevrim içi ortamda ekonomi ve ticaret konferansı gibi etkinliklerin devam ettirilmesinin, ülkeler arasında ticari iş birliğini geliştirmeye ve halklarının refahını arttırmaya önemli katkılarda bulunma amacını göstermektedir.

Özbekistan'da hukukun üstünlüğünün sağlanması kapsamında yargı reformu ve yolsuzluklarla mücadele mekanizmaları geliştirildiğini, ekonomiyi liberalleştirme, gümrük vergileri ve bankacılık alanlarında önemli reformlar yaptıklarını, aynı zamanda Türk Konseyi üye ülkeleri ile iş birliğinin artırılması ve iş insanlarına daha kolaylık sağlanması amacını tekrar açıklamaktadır.

Türk iş dünyasının cesareti, hızı, fiyat ve kalitesi ile zaten rakiplerinin önünde olduğunu belirten Olpak;

“Aramızdaki dostluk ve paylaşmaya hazır anlayışımızla da hep birlikte daha fazla iş birliği için hazırız. Bu iş birliğini daha fazla geliştirebilmek için, birbirimizden sadece enerji ve hammadde değil, aynı zamanda işlenmiş sanayi ürünleri almak önceliğimiz olmalı. Kardeş cumhuriyetlerin makine, ekipman ve sermaye malları ihtiyacını en uygun koşullarda Türkiye'den karşılayabilecekleri de bir gerçek. Sektörel politika ve uygulamalar, bilgi ve teknoloji transferi, kamu özel sektör ortaklığı, sanayi bölgeleri, teknoparklar alanında uygulamalı tecrübe paylaşımı da önemli iş birliği alanları olabilir. Ticaret politikalarında eş güdümün sağlanması, ulaştırma ve lojistik altyapısının güçlendirilmesi ve tarife dışı engellerin önce azal-

⁹ DEİK, “Kazakistan Ulusal Ekonomi Bakanı Aset Irgaliyev Açıklaması, Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomi ve Ticaret Konferansı Sonuç Raporu, 11. 11. 2021, İstanbul, Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://www.deik.org.tr/uploads/turkic-sonuc-raporu-11-kasim-2021-1.pdf>.

¹⁰ DEİK, “Özbekistan Başbakan Yardımcısı, Yatırımlar ve Dış Ticaret Bakanı Sardor Umurzakov Açıklaması,” Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomi ve Ticaret Konferansı Sonuç Raporu, 11.11.2021, İstanbul, Erişim tarihi:12.11.2023. <https://www.deik.org.tr/uploads/turkic-sonuc-raporu-11-kasim-2021-1.pdf>.

*tılıp sonra da ortadan kaldırılması da büyük önem taşıyor.
Birlikte güçlüyüz, bunları başardıkça daha güçlü olacağız”*

şeklinde açıklamalar yapmıştır.¹¹

Tercihli Ticaret Anlaşmaları ile Türkiye ve Türk devletleri arasındaki ticaretin daha serbest hale getirilmesi gerektiğini ifade eden Hisarcıkıoğlu ise özellikle, hizmet sektöründe ülkeler arasında büyük iş birliği fırsatları bulunduğunu belirterek, hizmet ticaretini kolaylaştıracak bir anlaşmaya ihtiyaç duyulduğuna dikkat çekmektedir.¹² Ayrıca, gümrük süreçlerinin standartlaştırılması ve geçişlerin kolaylaştırılması gerektiği, geçiş kotalarının da kaldırılması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca, Türk devletlerindeki girişimciliği ve özel sektörü geliştirmek için güçlü bir oda sistemine, bilişim ve yazılım alanında yeni projelere ihtiyaç bulunduğunu vurgulamaktadır.

Amreyev, gümrük, nakliyat gibi alanlarda kolaylık uygulandığı zaman ticaretin artacağını belirtmektedir.¹³ Son yıllarda Türk Konseyi üye ülkelerinin ekonomilerini ve üretim kapasitelerini oldukça iyileştirildiğini ifade ederek, düzenlemelerin ve hukuki şartların da iyileştirilmesi, kolaylaştırılması ve ticaret bariyerlerinin kaldırılması, tarifelerin azaltılması ve gümrük prosedürlerinin basitleştirilmesini önermektedir. Yeni iş birliği alanlarının ortaya çıktığını da hatırlatarak ekonomik zenginliğin gelişmesi ve Türk devletlerinin halkları arasında da iş birliğinin artmasının önemini hatırlatmaktadır.

Kulbatyrov, Türkiye ve Türk devletleri arasındaki ilişkilerde var olan sorunlardan bahsederek otuz yıllık bağımsızlık sürecinin değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir.¹⁴ Bu süreçte, Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olduğunu, Azerbaycan, Özbekistan ve Türkmenistan'ın ise üye olmaya çalışmalarının devam ettiğini hatırlatarak bu anlamda Türkistan'da yer alan Türk devletleri arasında bölgesel ortak bir yaklaşımın kurulmasının geciktiğini eleştirmektedir.

Cusumaliev, taşımacılık sistemlerini uluslararası sisteme uyumlu hale getirmeye çalıştıklarını vurgulayarak Avrupa Birliği, Türkiye ve Türk Cumhuriyetlerin tüm kurumlarıyla iş birliği içinde olduklarını ancak Kırgızistan'da ortak pazar oluşturmak için çalışmalar yürütülmekle birlikte ulaştır-

¹¹ DEİK, “Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) Başkanı Nail Olpak Açıklaması,” Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomi ve Ticaret Konferansı Sonuç Raporu, 11.11.2021, İstanbul, Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://www.deik.org.tr/uploads/turkic-sonuc-raporu-11-kasim-2021-1.pdf>.

¹² DEİK, “Türk Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı M. Rifat Hisarcıkıoğlu Açıklaması,” Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomi ve Ticaret Konferansı Sonuç Raporu, 11. 11. 2021, İstanbul, Erişim tarihi:12.11.2023. <https://www.deik.org.tr/uploads/turkic-sonuc-raporu-11-kasim-2021-1.pdf>.

¹³ İbn Haldun Üniversitesi, “Türk Devletleri Teşkilatı Genel Sekreteri Bağhdad Amreyev'i Üniversitemizde Ağırladık,” 25.11.2021. Erişim tarihi: 12.11.2023, <https://www.ihu.edu.tr/tr/turk-devletleri-teskilati-genel-sekreteri-baghdad-amreyev-i-universitemizde-agirladik>

¹⁴ DEİK, “Kazakistan Ticaret Politikaları Geliştirme Merkezi Genel Müdür Yardımcısı Nurlan, Kulbatyrov Açıklaması,” Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomi ve Ticaret Konferansı Sonuç Raporu, 11. 11. 2021, İstanbul, Erişim tarihi:12.11.2023. <https://www.deik.org.tr/uploads/turkic-sonuc-raporu-11-kasim-2021-1.pdf>.

ma alanında halen bazı engellerin var olduğunu belirtmektedir.¹⁵ Bu amaçla, ticari tedbirlerin uyumlu hale getirilmesi gerektiği ve Türk Cumhuriyetleri ortak pazarının oluşturulması gerektiğini bir kez daha hatırlatmaktadır.

Mamirov, özellikle Covid-19 pandemisi sürecinde ülke ekonomilerinin olumsuz etkilendiğini ve farklı düzenlemeler oluşturmak zorunda kaldıklarını hatırlatarak pandemi öncesi dönem düzeylerine geri dönmek için ortak çaba sarf edilmesi gerektiğini belirtmektedir.¹⁶ Dış ticaretin önemine değinerek beş yıl öncesine göre Özbekistan ve Türk devletleri arasındaki ticaretin beş katına çıktığını ve 2020 yılının sonunda toplam ithalatın 400 milyar \$ arttığını belirterek, Türkiye ve Türk devletleri arasındaki karşılıklı ithalat hacminin yüzde beşini oluşturan bu oranın çok az olduğunu eleştirmektedir. Mevut potansiyelin daha etkin kullanımı halinde bunun iki katına çıkabileceğini değerlendirmektedir. Bu konuda, Türkiye ve Türk devletleri arasında ortak bir elektronik ticaret platformu kurulması, hukuksal altyapı oluşturulması ve ortak bir strateji planı olmak üzere üç önemli konuda inisiyatif alınması gerektiğini önermektedir.

Koşan ise çalışmasında ihracat, ithalat ve transit işlemlerinin tek bir yerde bulunmasını ve karşılıklı kolaylaştırılmasını ifade ederek, ticaretin kağıtsız olmasını önermektedir.¹⁷ Kağıtsız ticaret (elektronik ortamda) kapsamında, teknik engeller oluşturan sertifikaların da elektronik ortama aktarılması ile sürecin daha güvenilir olacağını öngörmektedir. Aynı zamanda, elektronik ödeme sistemlerinin geliştirilmiş olması, bilişim altyapısının gelişmiş olması, geçiş belgelerinin elektronik olması, dijital ticareti gerçekleştirecek kişilerin hukuki olarak birbirini tanıması gerektiğini ve ülke yönetimlerinin bu noktada güven ortamı sağlamalarını önermektedir.

Omuraliev, Kırgızistan'ın nüfus ve yüzölçümü bakımından küçük bir ülke olmasına rağmen, Avrasya ülkeleri içerisinde en düşük vergi oranlarına (%12 KDV ve %10 gelir vergisi) sahip ülke olduğunu belirtmektedir.¹⁸ Kırgızistan'ın Avrasya ülkeleri içinde en düşük vergi oranlarına sahip ülke olduğunu ancak AB ve ABD arasındaki ticarete hiç vergi uygulamadıklarına (%0) dikkat çekerek, üretime yönelik bir çalışma yapıldığında bu pazarlara

¹⁵ DEİK, "Kırgız Cumhuriyeti Ticaret Politikalarının Geliştirilmesi Daire Başkanı Nurlan Cusumaliev Açıklaması," Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomi ve Ticaret Konferansı Sonuç Raporu, 11.11.2021, İstanbul, Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://www.deik.org.tr/uploads/turkic-sonuc-raporu-11-kasim-2021-1.pdf>.

¹⁶ DEİK, "Özbekistan Dış Ticaret ve Yatırımlar Bakanlığı Daire Başkanı Mashrab Mamirov Açıklaması," Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomi ve Ticaret Konferansı Sonuç Raporu, 11.11.2021, İstanbul, Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://www.deik.org.tr/uploads/turkic-sonuc-raporu-11-kasim-2021-1.pdf>.

¹⁷ DEİK, "T.C. Ticaret Bakanlığı Hizmet Ticareti, Yatırımlar ve E-Ticaret Daire Başkanı Çiğdem Koşan Açıklaması," Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomi ve Ticaret Konferansı Sonuç Raporu, 11.11.2021, İstanbul, Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://www.deik.org.tr/uploads/turkic-sonuc-raporu-11-kasim-2021-1.pdf>.

¹⁸ DEİK, "Kırgız Cumhuriyeti Ekonomi Diplomasisi Genel Müdürü Ermek Omuraliev Açıklaması," Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomi ve Ticaret Konferansı Sonuç Raporu, 11.11.2021, İstanbul, Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://www.deik.org.tr/uploads/turkic-sonuc-raporu-11-kasim-2021-1.pdf>.

ulaşma olanağına sahip olunacağını belirtmektedir. Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan pazarları üzerinde etkisini kaybetmek istemeyen Rusya ve Çin varlığından bahsederek Türk devletleri ve Türkiye’den yatırım beklediklerini vurgulamaktadır.

Hamraev, genç ve dinamik insan kaynağı, stratejik konumu, hızla büyüyen ekonomisi ve komşu piyasalara ulaşmanın kolaylığı, genişleyen pazar olanakları ve çeşitli ve yeterli bir ham madde tabanı ile Özbekistan’a yatırım yapmanın önemini belirtmektedir.¹⁹ Özbekistan’da yatırımcılara kolaylık sağlanması amacıyla vergi, bankacılık, gümrük gibi alanlarda yapılan düzenlemelerden bahsederek yabancı yatırımcılara yardımcı olma hususunda olumlu olduklarını vurgulamaktadır.

Yapılan öneriler, eleştiriler ve iyi niyetli öngörüler doğrultusunda Kasım 2022 yılında resmi olarak kurulmuş olan TDT üye ülkeleri arasındaki iş birliği, “Türklerin Yükselen Gücü” terimine uygun bir platform sağlamış olacaktır.

3. Metodoloji ve Analiz

Tarih boyunca dünya nüfusunun hızla artmasının, enerji talebini birkaç kat daha fazla artırmakta olduğu görülmektedir. Coğrafi olarak enerji kaynağına sahip olan ülkelere enerji bağımlılığının artması buna bağlı olarak en yüksek düzeylere ulaşmıştır. Alternatif enerji kaynaklarının gerekliliği uzun yıllardan beri tartışılmakla birlikte bir taraftan bu sürecin uzun zaman gerektirmesi ve diğer taraftan maliyetlerin daha yüksek olması ihtimali nedenleriyle sürekli belli bir çözüm oluşturulamamıştır. Rusya-Ukrayna savaşı nedeniyle ortaya çıkan ve tüm gelişmiş ekonomileri olumsuz etkileyen enerji krizinin boyutları bunu açıkça göstermektedir.

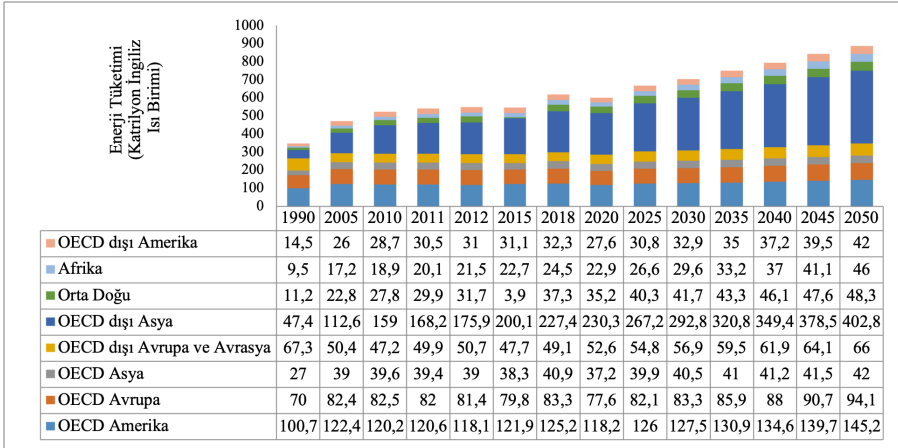
Makalenin bu bölümünde, dünya perspektifinde enerji değerlerinin değişiminde gözlemlenen genel görünüşün sentezinden hareketle bu değişimin nedenleri ve sonuçları analiz edilmiş, Türk devletlerinin performansı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla önce dünyada bölgelere göre küresel enerji tüketimi düzeyleri 1990 ve 2050 yılları arasındaki dönemde incelenmekte, geçmişteki istatistik değişimlere bağlı olarak gelecekteki beklentiler belirlenmektedir. Ardından, dünyada bölgelere göre enerji üretimi düzeyleri 2021 ve 2027 yılları arasındaki değişimleri ile incelenerek krizlerden etkilenmeler ortaya konulmaktadır ve geleceğe yönelik gelişmelerin düzeyi ortaya konulmaktadır. Daha sonra, Türk devletlerinin enerji tüketim ve üretim düzeyleri verileri ile dünya ortalaması verileri karşılaştırılarak performans değerlendirilmesi yapılmaktadır. Son olarak, Türk devletlerinin 2017 ve 2021 yılları arasındaki dönemde doğalgaz ve petrol ihracatı düzeyleri belirlenmekte, dünyadaki en güçlü ekonomilerin düzeyleri ile karşılaştırılmakta ve böylece Türk devletlerinin güncel durumlarına bağlı olarak geleceğe yönelik en doğru stratejilerin belirlenmesi-ne çalışılmaktadır.

¹⁹ DEİK, “Özbekistan Yatırımları ve Dış Ticaret Bakanlığı Genel Müdürü Oybek Hamraev Açıklaması,” Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomi ve Ticaret Konferansı Sonuç Raporu, 11.11.2021, İstanbul, Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://www.deik.org.tr/uploads/turki-c-sonuc-raporu-11-kasim-2021-1.pdf>.

3.1. Küresel Ekonomide Enerji Arz ve Talebinin Analizi

Dünya çapında, bölgelere göre küresel enerji tüketiminin değişimi incelendiğinde enerji bağımlılığının yarattığı sorunlar da anlaşılabilir. Örneğin, başta Çin ve Hindistan olmak üzere Asya ülkelerinin hızlı büyümesi küresel enerji tüketimi düzeyini hızla artırmıştır. Çin, dünya ortalamasında ABD’den sonra en fazla enerji tüketen ülke konumundadır. OECD Amerika kıtası, 110,7 katrilyon İngiliz ısı birimi tüketimiyle 1990’da en büyük enerji tüketicisiyken 2020 yılına gelindiğinde, OECD dışı Asya, en büyük tüketici bölge olmaktadır. 2020 yılında 230 ve 2050 yılında 403 katrilyon İngiliz ısı birimi tüketimiyle 2050 yılına kadar lider tüketici bölgesi olarak kalacağı beklentisi görülmektedir²⁰. En düşük enerji tüketimi olan bölgeler olarak Afrika, Orta Doğu, OECD dışı Amerika ve OECD Asya bölgeleri 1990 yılından 2020 yılına kadar, en düşük tüketim performansı göstermektedir 2050 yılına kadar bu trendin süreceği tahmin edilmektedir (Grafik 2).

Grafik 2. Bölgelere Göre Küresel Enerji Tüketimi 1990 – 2050

Kaynak: Statista²¹, 2023

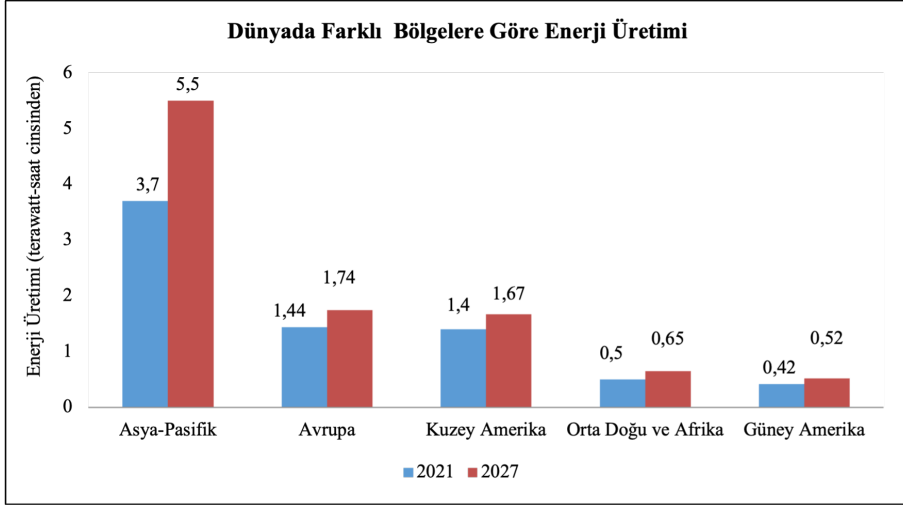
Dünyada artan enerji tüketimine karşılık, bölgelere göre dünya çapında enerji üretimi incelendiğinde, 2021’de Asya-Pasifik (APAC) ülkelerinin yaklaşık dört terawatt-saat ile enerji üretiminde dünyanın en fazla enerji üreten bölgesi olduğu görülmektedir. Diğer bölgeler arasında en düşük üretim düzeyi Orta Doğu ve Afrika ile Güney Amerika bölgeleridir. Enerji üretiminin 2027 yılına kadar dünyanın her bölgesinde artması beklenmektedir birlikte,

²⁰ Jessica Aizarani, “Energy consumption worldwide from 1990 to 2020, with a forecast until 2050 by region,” Statista, October 2021, Worldwide, Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://www.statista.com/statistics/264030/energy-consumption-worldwide-by-region/>.

²¹ Statista, “Power generation worldwide in 2021 with a forecast for 2027, by region (in terawatt-hours),” Erişim tarihi:12.11.2023. <https://www.statista.com/statistics/1360315/energy-production-worldwide-forecast-by-region/>.

özellikle APAC bölgesinde yüzde 50 artış beklendiği açıklanmaktadır. Bunun nedeni olarak yenilenebilir kaynaklardan enerji üretimindeki önemli bir büyüme sağlanmasının rolü olacağı ve yakın zamanda hidroelektrik ve 2030'dan sonra güneş ve rüzgâr enerjisinin en büyük yenilenebilir enerji üretimine sahip olacağı beklenmektedir (Grafik 3).

Grafik 3. Bölgelere Göre Dünya Çapında Enerji Üretimi 2021-2027

Kaynak: Statista, 2023

Büyüyen küresel enerji sektörünün, zaman geçtikçe yeterli altyapı iyileştirmeleri gerektireceği ve örneğin, iletim ve dağıtım ekipmanları ve dağıtılan enerjinin tüketicilerin elektrik tesislerine uyarlanması hizmeti gibi hizmetlerin artacağı düşünülmektedir. Dünyada petrol, kendisine sahip olan ülkeleri sadece ekonomik olarak olumlu etkilemekle kalmayıp aynı zamanda siyasi olarak ta önemini artırmaktadır. Yüksek düzeyde enerji rezervine sahi olan ülkeler, tarih boyunca petrole bağlı olan oyunlarla karşı karşıya kalmaktadır veya onu stratejik bir tehdit unsuru olarak kullanabilmektedir²².

Enerji konusunda ilginin Orta Doğu'dan Avrasya Bölgesi'ne geçmesi ve bu bölgenin öneminin giderek artmasında önemli nedenler bulunmaktadır. Bu konudaki çalışmasında Pamir, iki önemli olayın etkisi bulunduğu belirtilmektedir.²³ Birincisi, SSCB'nin dağılmasının bir ölçüde, bölgedeki enerji

²² Nesrin Sarıahmetoğlu, "Hazar Petrol Boru Hattının Güzergâhı ve Güvenliği Meselesine Bir Bakış," *Avrasya Etütleri* 17, (2000): 67-80.

²³ Necdet Pamir, "Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri," *Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi*, 13.03. 2006, Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://web.archive.org/web/20070103022803/http://www.asam.org.tr/temp/temp15.pdf>.

kaynakları üzerinde SSCB hakimiyetinin sona erdirmesidir. İkincisi ise 11 Eylül 2001'de ABD'de yaşanan terör saldırılarından sonra güven sorunu artan Orta Doğu'ya karşı, yeni alternatif enerji kaynakları temin etme arayışının kısmen Türk devletlerine yönelmesidir. Bu etkenler bölgeye uluslararası yatırımların hızlanmasına da yol açmıştır.

Gelecekte rezervleri biteceği tahmin edilen petrol ve doğal gazın yenilenemeyen enerji kaynakları olması nedeniyle, dünya nüfusunun atışına bağlı olarak sürekli artan enerji talebinin karşılanması için yeni enerji rezervleri arayışı zorunluluk haline dönüşmüştür²⁴.

Bu nedenlerle, Türk devletleri sahip oldukları enerji kaynaklarıyla, ABD, AB, diğer Batılı ülkelerin ve enerji piyasasındaki büyük işletmelerin dikkatini çekmiştir. SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan ülkelerden Kazakistan, Azerbaycan, Özbekistan ve Türkmenistan, ilk yıllarda hem teknolojilerinin eski olması ve hem de sermayelerinin yetersizliği gibi nedenlerle sahip oldukları petrol ve doğal gaz rezervlerini başlangıçta kendi başlarına işleyecek bir performans gösterememişlerdir.

Bu süreçte ülkeler mevcut rezervlerinin geliştirilmesi ve işletilmesi konusunda Batılı büyük petrol şirketleriyle iş birliğine gitmek zorunda kalmışlardır²⁵. Bu ortamda diğer önemli bir konunun ilgilileri ise Rusya ve Türkiye'dir ve iki ülke arasında bölgedeki enerji kaynaklarının batıya taşınması için planlanan boru hatları konusunda rekabet söz konusu olmuştur. Türkiye'nin amacı petrol ihtiyacını daha düşük maliyetle karşılayabilmektir ve aynı zamanda, bu hattın Doğu-Batı enerji koridoru haline gelmesiyle jeolojik önem kazanmayı hedeflemektedir.

Türk devletleri ile ekonomik ilişkileri geliştirmekle, bir taraftan Karadeniz'de gemi trafiği azaltılarak Boğazların güvenliği artırılacaktı ve balıkçılık için yenden daha elverişli hale gelecekti, diğer taraftan Türkiye'nin navlun gelirinin de artacağı amaçlanmaktaydı²⁶.

Türk Devletleri'nin Enerji Üretimi, Tüketimi ve İhracatı Analizi

Dünyada petrol ve doğalgaz üretimi, küresel ekonomik krizler dışında istikrarlı bir şekilde artmaktadır. Buna karşılık küresel petrol tüketimi, sadece ABD'de başlayan ve küresel ekonomiye yayılan mortgage ekonomik krizinin yaşandığı 2008 ve 2009 yıllarında ve 2020'deki pandemi krizleri döneminde gerilemiştir. Dünyada toplam enerji üretimi artarken bölgesel dağılım da değişmiştir. Üretim payı 2008'den sonra Avrupa ülkelerinde azalırken Kuzey Amerika'da yükselmiştir.²⁷

²⁴ Dilek Karakaya; Fatih Koraş, "Enerji Bağlamında Türkiye-Rusya İlişkileri," *Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi*, 07.07.2005, Erişim tarihi: 12.11.2023, <https://web.archive.org/web/20060217234834/http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=27&yazi=411>.

²⁵ Kenan Çelik; Cemalettin Kalaycı, "Azeri Petrolünün Dünü ve Bugünü," *Avrasya Etütleri*, sayı 16 (2000): 105-128.

²⁶ Cenk Pala, "21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğal Gazın Yeri ve Önemi: Hazar Boru Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye," *Avrasya Dosyası* 9, sayı 1 (2006).

²⁷ Aizarani, "Energy consumption worldwide," *Statista*, 2023.

Dünya ortalamasına bakıldığında, enerji üretimi ve tüketimi dengesinin ihtiyaçların karşılanması sınırında bulunduğu görülmektedir. Buna karşılık, Rusya dışında Türk devletlerinin de kendi talepleri karşılandıktan sonra artan miktarda doğal kaynaklara sahip oldukları görülmektedir. Bu durum Türk devletlerinin küresel enerji piyasasında önemlerini artırmaktadır.

Toplam enerji üretimi ve tüketimi performansı, Tablo 1'de 2018 ve 2021 yılları arasında pandemiden önce ve sonraki yıllarda Covid-19 krizinin etkilerini belirlemek amacıyla incelenmektedir. Bu etkiyle enerji krizi ve enflasyon artışı gibi ekonomik sorunların başladığı dönemde Türk devletlerinin performansı dışında Rusya, ABD, Çin ve Hindistan gibi güçlü ekonomiler ile bazı seçilmiş Avrupa ülkeleri karşılaştırmaya eklenmiştir. Ülkelerin performansı ve küresel piyasadaki önemi ortaya konmaya çalışılmaktadır. Dünyanın en güçlü ekonomileri olan ABD ve Çin'de yaşanan enerji sorunlarının nedeninin ve ABD'den sonra en yüksek petrol ve doğalgaz tüketimi olan Çin ve Hindistan'da kalabalık nüfusun etkisiyle talebe karşılık arzın daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Dünyada en yüksek enerji tüketilen ülke olduğu görülen ABD'de üretimin ne kadar yetersiz olduğu ve Avrupa ülkelerinin de enerjide dışa bağımlı olduğu görülmektedir. Örneğin, Almanya ve Hollanda'nın enerji tüketimi üretimlerinin 3 katı daha fazla olduğu halde pandemiden sonra Ukrayna ile Rusya savaşı krizinden de olumsuz etkilenmelerinin kaçınılmaz olduğu anlaşılmaktadır. Bütün Avrupa ülkeleri için aynı sorun geçerlidir ve 2022 enerji krizinden olumsuz etkilenme nedenlerinin enerjide dışa bağımlılıkları olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Toplam Enerji Üretimi – Tüketimi, 2018 – 2021

	2018		2019		2020		2021	
	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim
DÜNYA	600.667	598.521	611.622	600.899	586.086	576.605	606.817	603.321
Doğalgaz	144.004	143.770	149.017	146.138	144.620	143.292	151.056	150.350
Petrol	193.312	198.201	192.244	197.230	179.499	178.963	181.826	186.714
AZERBAJCAN	2.378	0,608	2,519	0,647	2,418	0,629	2,701	0,663
Doğalgaz	0,664	0,390	0,853	0,424	0,909	0,428	1,160	0,461
Petrol	1,695	0,204	1,649	0,211	1,497	0,191	1,527	0,192
KAZAKİSTAN	8.127	3.401	8.029	3.364	7.710	3.332	7.262	3.410
Doğalgaz	0,955	0,573	0,935	0,537	0,855	0,586	0,806	0,609
Petrol	4,150	0,642	4,150	0,626	3,933	0,578	3,931	0,582
TÜRKİYE	1.763	6.386	2.090	6.609	1.939	6.390	1.942	6.813
Doğalgaz	0,016	1,791	0,017	1,631	0,016	1,738	0,014	2,150
Petrol	0,120	1,942	0,125	2,002	0,135	1,874	0,145	1,990
TÜRKMENİSTAN	3.563	1.740	3.597	1.772	3.400	1.800	3.696	1.895
Doğalgaz	3,009	1,454	3,092	1,486	2,945	1,519	3,217	1,613
Petrol	0,554	0,297	0,505	0,296	0,455	0,292	0,479	0,293
KIRGIZİSTAN	0,169	0,250	0,165	0,228	0,175	0,229	0,149	0,207
Doğalgaz	0,001	0,008	0,001	0,008	0,001	0,008	0,001	0,008
Petrol	0,002	0,081	0,002	0,064	0,002	0,061	0,002	0,061
ÖZBEKİSTAN	2.212	1.861	2.214	1.860	1.840	1.805	1.984	1.925

Doğalgaz	2.004	1.548	2.008	1.534	1.650	1.493	1.785	1.604
Petrol	0,092	0,182	0,086	0,183	0,082	0,170	0,078	0,171
RUSYA	63.482	32.393	64.303	32.598	60.182	32.815	64.103	34.210
Doğalgaz	25.325	17.111	25.714	16.704	24.170	16.02	26.613	18.068
Petrol	23.999	6.861	24.189	7.251	22.151	8.128	22.668	7.157
ABD	95.807	101.244	101.491	100.482	95.753	93.012	98.337	97.907
Doğalgaz	31.882	31.163	35.187	32.264	34.732	31.577	35.795	31.731
Petrol	28.539	38.355	31.964	38.329	30.378	33.644	30.471	36.641
ÇİN	118.048	147.209	123.839	151.812	127.002	156.028	134.964	165.158
Doğal Gaz	5.867	10.301	6.362	11.269	6.940	11.970	7.521	13.390
Petrol	8.134	27.143	8.215	27.906	8.375	29.390	8.564	30.853
HİNDİSTAN	17.855	31.206	18.322	31.749	17.969	29.958	18.988	31.963
Doğal Gaz	1.178	2.290	1.158	2.347	1.025	2.321	1.194	2.458
Petrol	1.707	9.532	1.619	9.813	1.517	8.817	1.466	9.529
ALMANYA	4.786	13.806	4.478	13.360	4.047	12.182	4.082	12.501
Doğal Gaz	0,208	3,387	0,192	3,484	0,164	3,187	0,159	3,313
Petrol	0,088	4,771	0,082	4,822	0,081	4,416	0,078	4,353
HOLLANDA	1.552	3.831	1.421	3.786	1.156	3.617	1.135	3.687
Doğal Gaz	1.221	1.348	1.051	1.408	0,758	1,378	0,682	1,330
Petrol	0,038	1,918	0,046	1,874	0,078	1,792	0,077	1,769

Kaynak: EIA²⁸, Toplam enerji verileri ile yazar tarafından oluşturulmuştur

Ülkelerde yaşanan enerji krizinin ülkelerin yeterli enerji stokları bulunmadığına yönelik görüşlerin doğruluğu da görecelidir. Böyle bir olasılığın mümkün olmadığı ve enerji ihtiyacının talebin karşılanması düzeyinde bulunduğu ve geleceğe yönelik bir hazırlık ihtiyacına gerek görülmediği için yaşanan sorunların yükseldiği anlaşılmaktadır. Türkiye de enerji açısından dışa bağımlı olan ülkeler arasındadır ve 2022’de yaşanan kriz ülkede risk yaratmıştır ancak diğer ülkelere kıyasla hem yeterli stoklarının bulunması hem de Rusya ve Türk devletleri ile arasındaki iş birliği ve iyi niyet ilişkileri sayesinde enerji yokluğu hissedilememiştir. Kriz etkisiyle yükselen döviz fiyatları enerji maliyetlerini arttırmış ve bu da enflasyonu yukarı yönlü etkilemektedir.

Başta Çin olmak üzere Asya ülkeleri tarafından Rusya’ya yaptırımlara katılmamasının ardındaki temel neden anlaşılmaktadır. Bu durumda, enerji bağımlılığı olan ülkelerin, enerji kaynağı olan ülkelere yatırım uygulanması stratejisinin doğruluğu göreceli olmaktadır. Avrupa ülkelerinde düzenlenen yoğun enerji tasarrufu gibi önlemler hızla devreye sokulmakla birlikte, halen alternatif enerji temini konusunda gerçekçi bir çözüm yaratılmadığı da görülmektedir. Bu durumda, yaşanan enerji sorunlarının, enerji talebinin karşılanamaması, enerji fiyatlarının aşırı yükselmesi, dolayısıyla temel gıda ürünlerinin temin edilememesi ve artan fiyatları karşısında, ortaya çıkan en

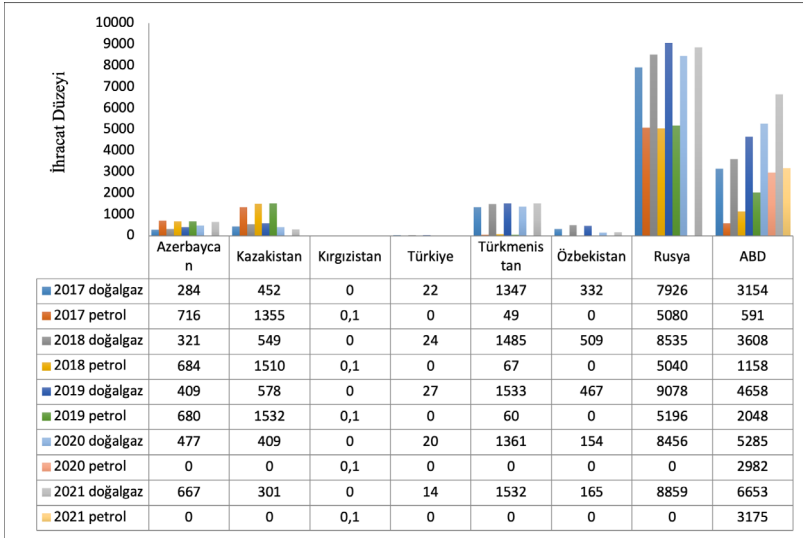
²⁸ EIA, Energy Information Administration, “Ülkelerin toplam enerji üretim ve tüketim verileri,” 2023, <https://www.eia.gov.tr>.

önemli gerçek, ülkelerin enerji bağımlılığından kurtulmaya yönelik çözümlerin yaratılması gereğidir. Hem enerji bağımlılığının sadece belli bir ülke ile sınırlı olmaması hem diğer enerji kaynağına sahip olan ülkelere yatırımların artırılmasının önemi anlaşılmaktadır.

Ulaşım yakıtları petrol bazlı olduğundan ve aynı zamanda petrol kimya endüstrisi için de önemli bir hammadde olduğundan, petrol ve petrol ürünleri dünya ve tüm ülkeler için önemli ürünler olmaya devam etmektedir. Teknolojik gelişmelerin en üst düzeyde sağlandığı günümüzde, enerji kaynaklarının yetersiz kalması riski bulunduğu göre alternatif enerji kaynaklarının yaratılmasının önemi yadsınamaz.

Dünyada petrol ihracatının incelendiği Grafik 4'te petrol ihracatçısı ülkeler olarak Türk devletlerinin yanı sıra Rusya ve ABD ihracat düzeyleri karşılaştırılmaktadır. Türk devletlerinin kendi ihtiyaçları karşılandıktan sonra ihracat yapma olanağına sahip oldukları ve bunun önemli bir fırsat olduğu görülmektedir. Türkmenistan tarafından en yüksek düzeyde petrol ihracatı gerçekleştirilmektedir. Dünyada ülkelere göre doğal gaz ve petrol ihracatı düzeyleri 2017 – 2021 yılları arasındaki dönemde, Türk Devletleri, Rusya ve ABD açısından incelendiğinde, dünya enerji talebinin en önemli kısmının ABD ve Rusya tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Rusya'nın ABD'ye göre daha yüksek düzeyde enerji ihracatı gerçekleştirdiği ancak SSCB'den ayrılan Türk devletlerinden Kazakistan ve Türkmenistan'ın önemli oranda katkısı bulunduğu anlaşılmaktadır.

Grafik 4. Ülkelere Göre Doğalgaz ve Petrol İhracatı 2017-2021

Kaynak: EIA²⁹, 2023

²⁹ EIA, "Ülkelerin toplam enerji üretim ve tüketim verileri," 2023, <https://www.eia.gov.tr>.

Dünyada 2022 yılında Rusya/Ukrayna çatışmasının ardından Rusya'nın batılı ülkelerin yaptırımlarına karşılık uyguladığı enerji kısıtlamasının ardından, pompadaki fiyatların ve ham petrol fiyat artışından etkilenmiştir. Sonuçta, dünyada enerji krizi yaşanan süreçlerde, genellikle enerji talebinin karşılanamaması nedeniyle ortaya çıkan enerji krizi beraberinde küresel ekonomik krizi tetiklediği için ülke yönetimleri, perakende satış fiyatlarının serbestçe dalgalanmasına izin verebilir veya bunları sabitleyebilir. Tüketiciye yansıyan fiyatları kontrol edebilen ülkeler, genellikle ham petrol fiyatlarındaki dalgalanmaları yansıtmaz, ancak krizin uzun sürmesi ve iyice büyümesi halinde sorunların önüne geçilemeyen durumlar oluşur. Ancak, 2022 enerji krizinin olumsuz etkisi ABD gibi en güçlü ekonomilerde bile yaşanmıştır. ABD'de varil başına ham petrol fiyatı 2018 yılı mart ayında 62,73 \$ iken, 2019 yılında 58,15 \$, 2020'de 29,21 \$, 2021'de 62,33 \$ ve 2022 yılında 108,50 4 olmuştur. ABD'de 2022 yılında Ukrayna çatışması ve kriz başlamadan önce varil başına ham petrol fiyatları Ocak 2022'de 83,22 \$, şubat ayında 91,64 \$ iken, Ukrayna çatışmasının ardından Mart 2022'de 108,50 \$'a, Nisan'da 101,78 \$, Mayıs'ta 109,56 \$ ve haziran ayında 114,84 \$ olarak yükselme trendine girilmiştir. Ancak, Ağustos 2022'den itibaren başlayan düşme eğiliminden sonra Şubat 2023'te 76,83 \$'a kadar düşmüştür. Dünyadaki en güçlü ekonomilerde bir krizin yaşanması karşısında ve Rusya ile olumsuz siyasi ilişkilerin sürdüğü bir süreçte, en önemli stratejinin zengin enerji kaynaklarına sahip olan Türk devletleri ile iş birliği sağlanmasının gerekli olduğu görülmektedir. Bu iş birliğinin önemi ve iş birliği kapsamında yapılması gerekenlerin belirlenmesi konusunda ülke yönetiminde bulunanların görüş ve önerilerinin neler olduğuna bakmak gerekmektedir.

Sonuç

Türk devletleri arasında iş birliğinin geliştirilmesi, ekonomik ve ticari bağlantıların güçlendirilmesi ve uluslararası siyasette ortak zemin oluşturulması, değişen dünya düzeninde Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) olarak düzenlenen birliğin görevi olarak yürütülmesinin hedeflendiği görülmüştür.

Türkiye'nin diğer Türk devletleri ile başta Azerbaycan olmak üzere gittikçe yüksek oranlarda dış ticareti bulduğu ve ülkeler arasında iş birliğinin sürekli olduğu belirlenmiştir.

Dünya nüfusunun hızla artması aslında enerji talebinin yükselmesinin birinci nedenidir ve dünyada bölgelere göre küresel enerji tüketimi de hızla artmaktadır. Nüfusu en fazla olan ülkelere Çin ve Hindistan başta olmak üzere OECD harici Asya ülkelerinde küresel enerji tüketimi düzeyini de hızla artırdığı tespit edilmiştir.

Dünyada artan enerji tüketimine karşılık, bölgelere göre dünya çapında enerji üretimi incelendiğinde, 2021'de Asya-Pasifik (APAC) ülkelerinin enerji üretiminde dünya lideri olduğu görülmüştür. Böylece Türk devletlerinin sahip oldukları enerji kaynaklarıyla, ABD, AB ve diğer Batılı ülkelerin ve enerji piyasasındaki büyük firmaların dikkatini çeken ülkeler oldukları görülmüştür.

Türkiye'nin hedefi, petrol ihtiyacını daha düşük maliyetle karşılayabilmektir. Türk devletleri ile arasındaki hatla Doğu-Batı enerji koridoru haline gelerek jeolojik bir önem kazanmaktadır ve Türk cumhuriyetleri ile ekonomik ilişkilerinin gelişmesinin önemi anlaşılmıştır.

Dünyada Rusya dışında en fazla Avrasya bölgesindeki Türk devletlerinde kendi tüketimlerini karşıladıktan sonra bile artan miktarda doğal kaynaklar bulunduğu ve bu özellikleri nedeniyle dünya enerji piyasasında önemlerinin arttığı belirlenmiştir.

ABD, Çin ve Avrupa Birliği gibi güçlü ekonomilerde de enerji tüketimi üretimlerinden fazladır ve enerji konusunda dışa bağımlıdırlar. Bu nedenlerle hem 2020 pandemi kriziyle başlayan hem de 2022 Rusya-Ukrayna savaşı etkisiyle artan enerji krizinin etkisiyle gelişmiş ekonomilerde de enerji tedariki sorununa yol açıldığı ve enerji fiyatlarında azami yükselişler yaşandığı belirlenmiştir.

Ülkelere göre doğalgaz ve petrol ihracatı konusunda, aslında Türk devletleri önemli yer almaktadır ancak bu ülkelerdeki kaynakların artırılması konusunda alt yapı çalışmalarının desteklenmesi gerektiği ve yatırımların artırılmasına yönelik tedbirlerin artırılmasının gerekliliği ortaya konmuştur.

Hem 2020 pandemi krizi sürecindeki kısıtlamalar ortamında hem de 2022 enerji krizi sürecinde, enerji tedariki konusunda etkilenmeyen ülkeler arasında doğal olarak Türk devletlerinin bulunduğu ortaya konmuştur. Diğer ülkeler açısından ise enerji temini sorunlarının çözümlenmesine yönelik olarak enerjide dışa bağımlılığın azaltılmasının sağlanması gerektiği anlaşılmıştır.

Son olarak, TDT'ye üye olan ülkelerden üst düzey yöneticilerin açıkladığı veya önerdiği gelişmelerin sağlanması sonucunda, istenen ve beklenen başarılı performansın elde edilebileceği öngörülmüştür. Ülkeler arasında iş birliği sayesinde, gelecekte ticaret olanaklarının yaratılacağı, toplumlarının refah düzeylerinin artırılacağı ve geleceğin korunmasına yönelik en başarılı sonuçların alınacağı sonucu ortaya konmuştur. Bu konuda, ülke yönetimlerine büyük sorumluluk düştüğü öngörülmüştür.

Kaynakça

- Aizarani, Jessica. "Energy consumption worldwide from 1990 to 2020, with a forecast until 2050, by region." *Statista*, October 2021. Worldwide. Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://www.statista.com/statistics/264030/energy-consumption-worldwide-by-region/>.
- Aizarani, Jessica. "Oil production worldwide from 1998 to 2021 (in 1,000 barrels per day)." *Statista*, October 2021. Worldwide. Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://www.statista.com/statistics/264148/oil-production-worldwide-since-1998/>.
- Çelik, Kenan; Cemalettin Kalaycı. "Azeri Petrolünün Dünü ve Bugünü." *Avrasya Etütleri*, sayı 16 (2000): 105-128.
- DEİK. "Azerbaycan Ekonomi Bakanı Mikayil Cabbarov Açıklaması." *Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomi ve Ticaret Konferansı Sonuç Raporu*, 11.11.2021, İstanbul.

- Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://www.deik.org.tr/uploads/turkic-sonuc-raporu-11-kasim-2021-1.pdf>.
- DEİK. “Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) Başkanı Nail Olpak Açıklaması.” *Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomi ve Ticaret Konferansı Sonuç Raporu*, 11.11.2021, İstanbul, Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://www.deik.org.tr/uploads/turkic-sonuc-raporu-11-kasim-2021-1.pdf>.
- DEİK. “Kazakistan Ticaret Politikaları Geliştirme Merkezi Genel Müdür Yardımcısı Nurlan, Kulbatyrov Açıklaması.” *Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomi ve Ticaret Konferansı Sonuç Raporu*, 11.11.2021, İstanbul, Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://www.deik.org.tr/uploads/turkic-sonuc-raporu-11-kasim-2021-1.pdf>.
- DEİK. “Kazakistan Ulusal Ekonomi Bakanı Aset Irgaliyev Açıklaması.” *Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomi ve Ticaret Konferansı Sonuç Raporu*, 11.11.2021, İstanbul, Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://www.deik.org.tr/uploads/turkic-sonuc-raporu-11-kasim-2021-1.pdf>.
- DEİK. “Kırgız Cumhuriyeti Ekonomi ve Ticaret Bakanı Daniyar Amalgeldiyev Açıklaması.” *Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomi ve Ticaret Konferansı Sonuç Raporu*, 11.11.2021, İstanbul, Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://www.deik.org.tr/uploads/turkic-sonuc-raporu-11-kasim-2021-1.pdf>.
- DEİK. “Kırgız Cumhuriyeti Ekonomi Diplomasisi Genel Müdürü Ermek Omuraliev Açıklaması.” *Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomi ve Ticaret Konferansı Sonuç Raporu*, 11.11.2021, İstanbul, Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://www.deik.org.tr/uploads/turkic-sonuc-raporu-11-kasim-2021-1.pdf>.
- DEİK. “Kırgız Cumhuriyeti Ticaret Politikalarının Geliştirilmesi Daire Başkanı Nurlan Cusumaliev Açıklaması.” *Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomi ve Ticaret Konferansı Sonuç Raporu*, 11.11.2021, İstanbul, Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://www.deik.org.tr/uploads/turkic-sonuc-raporu-11-kasim-2021-1.pdf>.
- DEİK. “Özbekistan Başbakan Yardımcısı, Yatırımlar ve Dış Ticaret Bakanı Sardor Umurzakov Açıklaması.” *Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomi ve Ticaret Konferansı Sonuç Raporu*, 11.11.2021, İstanbul, Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://www.deik.org.tr/uploads/turkic-sonuc-raporu-11-kasim-2021-1.pdf>.
- DEİK. “Özbekistan Dış Ticaret ve Yatırımlar Bakanlığı Daire Başkanı Mashrab Mamirov Açıklaması.” *Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomi ve Ticaret Konferansı Sonuç Raporu*, 11.11.2021, İstanbul, Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://www.deik.org.tr/uploads/turkic-sonuc-raporu-11-kasim-2021-1.pdf>.
- DEİK. “Özbekistan Yatırımlar ve Dış Ticaret Bakanlığı Genel Müdürü Oybek Hamraev Açıklaması.” *Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomi ve Ticaret Konferansı Sonuç Raporu*, 11.11.2021, İstanbul, Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://www.deik.org.tr/uploads/turkic-sonuc-raporu-11-kasim-2021-1.pdf>.
- DEİK. “T.C. Ticaret Bakanlığı Hizmet Ticareti, Yatırımlar ve E-Ticaret Daire Başkanı Çiğdem Koşan Açıklaması.” *Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomi ve Ticaret Konferansı Sonuç Raporu*, 11.11.2021, İstanbul, Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://www.deik.org.tr/uploads/turkic-sonuc-raporu-11-kasim-2021-1.pdf>.
- DEİK. “Türk Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı M. Rifat Hisarcıkoğlu Açıklaması.” *Türki-*

- ye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomi ve Ticaret Konferansı Sonuç Raporu, 11.11.2021, İstanbul, Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://www.deik.org.tr/uploads/turkic-sonuc-raporu-11-kasim-2021-1.pdf>.
- EIA. “Ülkelerde doğalgaz ve petrol üretim ve tüketimi verileri”, 2023, <https://www.eia.gov.tr>
- EIA. Ülkelerin petrol ve doğalgaz ihracat verileri, 2023, <https://www.eia.gov.tr>
- İbn Haldun Üniversitesi. “Türk Devletleri Teşkilatı Genel Sekreteri Bağhdad Amreyev’i Üniversitemizde Ağırladık.” 25.11.2021. Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://www.ihu.edu.tr/tr/turk-devletleri-teskilati-genel-sekreteri-baghdad-amreyev-i-universitemizde-agirladik>.
- İstikbal, Deniz. “Türk Dünyasında Ekonomik İş Birliği”, *Kriter Dergisi* 6, sayı 62 (Kasım 2021).
- Karakaya, Dilek; Fatih Koraş. “Enerji Bağlamında Türkiye-Rusya İlişkileri.” *Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi*, 07.07.2005, Erişim tarihi: 12.11.2023, <https://web.archive.org/web/20060217234834/http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=27&yazi=411>.
- Kocaman, Ömer. “Türk Devletleri Teşkilatı: Stratejik Bir Bakış.” *Kriter Dergisi* 73, 7 (Kasım 2022).
- Pala, Cenk. “21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğal Gazın Yeri ve Önemi: Hazar Boru Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye.” *Avrasya Dosyası* 9, sayı 1 (2003).
- Pamir, Necdet. “Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye’nin Enerji Güvenliğine Etkileri.” *Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi*, 13.03.2006. Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://web.archive.org/web/20070103022803/http://www.asam.org.tr/temp/temp15.pdf>.
- Sariahmetoğlu, Nesrin. “Hazar Petrol Boru Hattının Güzergâhı ve Güvenliği Meselesine Bir Bakış.” *Avrasya Etütleri*, sayı 17 (2000): 67-80.
- Statista. “Power generation worldwide in 2021 with a forecast for 2027”, by region (in terawatt-hours), 2023, <https://www.statista.com/statistics/1360315/energy-production-worldwide-forecast-by-region/>
- Tanrısever, Oktay F. “Türkiye’nin Türk Cumhuriyetleri ile İlişkilerinde Enerji Boyutu.” *Kriter Dergisi* 62, 6 (Kasım 2021).
- Topsakal, İlyas; Alperen Kürşad Zengin. “Türk Devletleri Teşkilatı: Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Çıktılar.” *Kriter Dergisi* 6, sayı 63 (Aralık 2021).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), “Türkiye ve diğer Türk Devletlerinin Dış Ticaret Düzeyleri,” Erişim tarihi: 11.11. 2023. <https://www.tuik.gov.tr>.
- Zengin, Alperen Kürşad; İlyas Topsakal. “Orta Asya’da Rusya Etkisi: Değişen Dinamikler ve Türkiye,” *Kriter Dergisi* 7, sayı 73 (Kasım 2022).

Extended Abstract

Turkic States and Reflections of the Energy Crisis

In today's energy crisis environment and in the context of meeting future energy needs, the Caspian littoral countries are becoming increasingly important. It is seen that the countries in the region meet their current energy needs and can play an important role in terms of energy security in the future. Therefore, the Turkic states in the region are of great importance in terms of potential oil and natural gas reserves. Kazakhstan is the ninth largest country in the world and is rich in hydrocarbons and precious metals. Azerbaijan is the largest country in the South Caucasus and a major hydrocarbon producer. Turkmenistan has one of the world's largest natural gas reserves. Uzbekistan has the largest population in Central Asia. Also, it has natural gas reserves and precious metals production. Kyrgyzstan is notable for its tourism potential and energy security. Following Russia's war against Ukraine in February 2022, Russia's energy restrictions in response to the sanctions imposed on Russia by Western countries harmed the global economy. Rising energy prices and shortages in energy supply have demonstrated the consequences of external dependence on energy. In this process, strategic cooperation between Turkey and other Turkic states has become increasingly important. Accordingly, the Organization of Turkic States (OST) was established and officially adopted by Kazakhstan, Azerbaijan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, and Turkey in November 2022.

The fact that the Turkic states have significant energy resources on a global scale and Türkiye's aim to unite its growing political and economic power with the region are the main reasons that increase the importance of the CSTO. This study aims to analyze the energy economics of Türkiye and other Turkic states while evaluating the natural resources of Turkic states and developing solutions for the future based on the results obtained. This study highlights the energy sector potential of the Turkic states, examines the impact of their cooperation with Türkiye on global energy security, and proposes policy recommendations to enhance this collaboration in the future. It aims to analyze the motivations behind the cooperation agreements between Türkiye and the Turkic states, as well as their current and future impacts. Within the scope of the research, the participation rates of countries with similar cultural and social structures in economic activities, their role in the global energy market, and the policies necessary for their development are analyzed. Descriptive analysis was used as the research method and scientific interpretations were made based on the energy resources analysis. Türkiye's foreign trade data with other Turkic states, along with global energy consumption and production levels, were analyzed. Additionally, total global ener-

gy production and consumption from 2017 to 2021 were compared with countries such as China, Russia, India, Germany, and the Netherlands to assess the Turkic states' contribution to the world economy. As a result of the analysis, it has been determined that Türkiye has strong foreign trade relations, especially with Azerbaijan, and the cooperation between the countries continues continuously. It was emphasized that cooperation between Turkic states should be improved, economic and trade ties should be strengthened and joint action should be taken in international politics. It was stated that the Organization of Turkic States should assume an important role in the changing world order. Due to their energy resources, the Turkic states attracted the attention of the United States, the European Union, other Western countries, and major energy companies. From this perspective, Türkiye's main objective is to meet its oil needs at a lower cost and become a key actor in the East-West energy corridor. Turkic states have large reserves of natural resources outside Russia. The increasing amounts of these resources after consumption contribute positively to the world energy market. In large economies such as the United States, China, and the European Union, energy demand is higher than supply, increasing external dependence. The 2022 energy crisis led to energy supply problems and maximum price increases in developed economies. During the 2022 energy crisis, the Turkic states did not experience a major negative impact on energy supply. Therefore, it is necessary to strengthen cooperation between Türkiye and the Turkic states and develop policies that will find solutions to the energy crisis. The Organization of Turkic States should increase its role in world energy balances and create long-term plans for the effective use of natural resources in the region.

